

DOMINIK STACHULEC

TEOLOGICZNY WYMIAR ANTYFON UROCZYSTOŚCI OBJAWIENIA PAŃSKIEGO W *MSZALE RZYMSKIM* PAWŁA VI

Istnieje bogactwo śpiewów mszalnych. Wśród nich są antyfony. One stanowią element liturgicznych tekstów, związanych z konkretnym obchodem liturgicznym. Antyfony są bardzo często fragmentami perykop biblijnych lub są inspirowane tekstami Pisma Świętego. Natchnione słowo Biblii prowadzi do wiary. Wiara bowiem rodzi się z tego, co się słyszy, a tym jest orędzie zbawienia (Rz 10,17).

W naszej pracy dokonamy analizy antyfon z uroczystości Objawienia Pańskiego. Te krótkie, a zarazem pełne esencji teksty liturgiczne, przybliżają istotę uroczystości epifanii. Najpierw przybliżymy teologiczne treści samej uroczystości, uwzględniając jej kontekst historiozbowczy. Następnie dokonamy analizy antyfony na wejście oraz antyfony na komunię. Analiza lingwistyczna, zarówno syntaktyczna, semantyczna i pragmatyczna, uwzględni kontekst biblijny antyfon. Nasze opracowanie zakończy synteza przeprowadzonych analiz oraz porównanie wniosków z treścią proponowanej pieśni, stosowanej w zamian za antyfonę introitu.

1. TEOLOGICZNE TREŚCI UROCZYSTOŚCI OBJAWIENIA PAŃSKIEGO

a. *Geneza uroczystości Objawienia Pańskiego*

Rok liturgiczny obfituje w liczne uroczystości i święta. Pewne ich nagromadzenie jest typowe dla okresu Narodzenia Pańskiego. Ten okres, stosunkowo krótki, jednak ze względu na swój doniosły charakter i nasycenie kulturowe tradycjami, jest przeniknięty wyjątkową atmosferą. Przeżywanie tego czasu nie sprowadza się do sentymentalnej bożonarodzeniowej otoczki. Jest on zaproszeniem do przyswojenia i pogłębienia merytorycznych treści, jakie Kościół przekazuje wiernym poprzez liturgiczne teksty mszalne.

Okres Narodzenia Pańskiego rozpoczyna uroczystość narodzenia wcielonego Syna Bożego, świętowana 25 grudnia. W jej sąsiedztwie są święta, mianowicie: święto św. Szczepana (26 grudnia), św. Jana, Apostoła i Ewangelisty (27 grudnia); święto Świętej Rodziny: Jezusa, Maryi i Józefa, które przypada w niedzielę w oktawie Narodzenia Pańskiego. Jeżeli w danym roku nie ma takiej niedzieli, to święto Świętej Rodziny z Nazaretu obchodzi się 30 grudnia. W oktawie bożonarodzeniowej jest jeszcze uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi. Ten liturgiczny obchód 1 stycznia kończy oktawę uroczystości Bożego Narodzenia. 6 stycznia Kościół obchodzi uroczystość Objawienia Pańskiego¹.

Ta uroczystość, będąca przedmiotem naszych badań, posiadała kilka różnych nazw. Zwłaszcza dwie nazwy funkcjonowały zarówno w starszych księgach liturgicznych, literaturze, jak i w języku potocznym. Jedna z nich to uroczystość Trzech Króli, druga, bardzo starożytna, to Epifania. Pierwsza nazwa nawiązywała do podróży trzech, bliżej nieokreślonych mędrców. Nazwa Epifania zawierała różne wydarzenia, które stały się okazją do poznania prawdy o Nowonarodzonej Jezusie². Do niej nawiązuje nazwa zawarta w *Mszale rzymskim* Pawła VI. Brzmi ona Objawienie Pańskie.

Historycznym pierwowzorem nazwy omawianej uroczystości jest Epifania. Po raz pierwszy, bo około 212 r., określenia tego użył Klemens Aleksandryjski. Ta uroczystość ma wschodnie korzenie. Natomiast najstarsze wzmianki o uroczystości Epifanii na Zachodzie pochodzą z Galii. Tej nazwy użył cesarz Julian w liście z 361 r., skierowanym do pogańskiego pisarza Ammianusa Marcellinusa³.

Określenie «Objawienie Pańskie» jest tłumaczeniem greckiego *epifaneia*⁴. Uroczystości bowiem kierują uwagę wiernych na Jezusa Chrystusa, którego przyj-

¹ Zob. *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*. W: *Mszał rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 s. [79]-[96].

² Zob. *Święto Objawienia się Pańskiego poganom – Epifania – Trzech Króli*. Dostępny w internecie: <http://sanctus.pl/index.php?grupa=1&podgrupa=183&doc=51> [dostęp: 22 stycznia 2015].

³ Zob. B. NADOLSKI. *Liturgika*. T. 2: *Liturgia i czas*. Poznań 1991 s. 105.

⁴ Zob. *Święto Objawienia się Pańskiego poganom*.

ście na świat wypełniło figury i prorocstwa starotestamentowe. Wcielony Syn Boży objawia się całemu światu. Objawia się jako światłość, która mocą prawdy i łaski ukaże wszystkim ludziom właściwą drogę życia, oraz źródło chwały Izraela, w którym Bóg zechciał dokonać objawienia siebie w swoim wcielonym Synu. Wcielone Słowo jest w centrum tej uroczystości. Bóg w Jezusie Chrystusie przychodzi do ludzi. Staje się Emmanuelem⁵.

Nazwa «uroczystość Trzech Króli» akcentuje fakt, że mędrcy ze Wschodu, przy pomocy dziwnych zjawisk kosmicznych, które właściwie zinterpretowali, znaleźli Mesjasza w Betlejem. Złożyli Mu wymowne, symboliczne dary, mianowicie: złoto, dar dla króla, kadzidło, dar dla Boga, oraz mirrę, która jako środek uśmierzający ból, zapowiadała cierpienie i śmierć Nowonarodzonego, wcielonego Syna Bożego (por. Mt 2,11). Pismo Święte nie podaje zbyt wielu konkretów tej niezwyklej wizyty. Podkreśla jednak, że oni reprezentowali świat spoza Izraela. Byli posłuszni natchnieniom Bożym, bo inną drogą wrócili do swojej ojczyzny (por. Mt 2,12).

Uroczystość Objawienia Pańskiego jest świętem obowiązującym w Polsce. Przykazanie kościelne o obowiązku uczestnictwa we Mszy św. odnosi się m.in. do niej. Dotychczasowy sposób świętowania (uroczystość urzędowo była świętem tzn. zniesionym) został prawnie potwierdzony. Na mocy ustawy z 1 stycznia 2011 r. dzień 6 stycznia stał się dniem wolnym od pracy. To umożliwia wszystkim katolikom swobodne uczestnictwo w celebracji Eucharystii⁶.

Z uroczystością Objawienia Pańskiego jest związany zwyczaj kreślenia pobożną kredą na drzwiach domów ludzi wierzących liter K+M+B oraz cyfr bieżącego roku. Interpretacja takiego zapisu jest dwojaka. Pierwsza, a zarazem dość upowszechniona, nawiązuje do imion trzech króli. Począwszy od św. Cezarego z Arles (†542), mędrcy ze Wschodu mieli imiona: Kacper, Melchior, Baltazar. On je, na podstawie tradycji graniczącej z legendami, rozszyfrował. W tym kluczu wyjaśniano zapisywane inicjały. Druga interpretacja, zdecydowanie właściwsza, tłumaczy, że litery stanowią skrót zdania „Christus mansionem benedictat”, co znaczy: „Niech Chrystus błogosławi mieszkanie”⁷.

b. Antyfony na uroczystość Objawienia Pańskiego

Określenie «antyfona» nie zostało stworzone na potrzeby liturgii chrześcijańskiej. Istniało ono wcześniej w obrębie kultury greckiej. Jej definicja brzmi:

⁵ NADOLSKI. *Liturgika* s. 107.

⁶ Zob. *Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (24.09.2010)*. DzU 2010 nr 224 poz. 1459. Dostępny w internecie: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W DU20102241459> [edycja: 22 stycznia 2015].

⁷ NADOLSKI. *Liturgika* s. 107.

Antyfona, jest wyrażeniem z greckiej teorii muzycznej. «Śpiewać w antyfonach» oznaczało wtedy śpiew w oktawach. Prawdopodobnie był to śpiew głosów męskich i chłopięcych (żeńskich) z natury unisonowych. Jest to jeden z najstarszych sposobów śpiewu liturgicznego. [...] W ten sposób śpiewano również hymny w kultach pogańskich. Zwyczaj śpiewania na przemian na dwa chóry znany był również żydowskiej sekcji terapeutów⁸.

Teksty Nowego Testamentu nie wspominają o śpiewie antyfon. Św. Paweł mówi i zachęca jednocześnie, aby podczas liturgii

[...] przemawiać do siebie w psalmach i hymnach, i pieśniach pełnych ducha, śpiewając i wysławiając Pana w sercach (por. Ef 5,19).

Liturgia pierwszych wieków chrześcijaństwa, zwłaszcza „łamanie chleba” (Dz 2,46), nie posiadała tego elementu śpiewu. Celebracja mszalna była sprawowana w sposób prosty, bardzo podobny do tych czynności i gestów oraz słów, jakie Jezus wykonał w wieczerniku, ustanawiając sakramentalny obrzęd swojej ofiary.

Kościół poapostolski posiadał jednakową liturgię⁹. Na terenie imperium rzymskiego do 313 r., ponieważ wcześniej wybuchały tu prześladowania wyznawców Chrystusa, liturgia była sprawowana w ukryciu. Na terenie królestwa perskiego chrześcijaństwo było traktowane bardziej przychylnie¹⁰. Tam też, wcześniej niż w cesarstwie rzymskim, możliwe stało się budowanie kościołów. Punktem zwrotnym na Zachodzie było wydanie edyktu mediolańskiego, który dał wolność Kościołowi. Rozpoczął się złoty wiek w rozwoju liturgii¹¹.

Antyfony na wejście oraz na komunie kształtowały się w odmienny sposób. Pierwsza z wymienionych, zwana introitem, posiada dość bogatą historię. Po raz pierwszy antyfona na wejście celebransa do zgromadzenia liturgicznego została wykorzystana w liturgii przez św. Ambrożego. On około 300 r. przejął ten sposób modlitwy z rytu syryjskiego. Początkowo taki sposób śpiewu był stosowany jedynie w klasztorach. Z czasem antyfony były wykorzystywane także w modlitwach poza klasztorami¹².

Antyfony zyskały na znaczeniu, gdy zaczęto budować liczne kościoły i wznosić potężne bazyliki. One miały bezpośredni wpływ na sposób sprawowania liturgii. Nowa przestrzeń generowała bowiem potrzebę odpowiedniego wyposażenia materialnego świątyni oraz ukształtowania obrzędów liturgicznych.

⁸ G. MIZGALSKI. *Antyfona*. W: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*. Poznań – Warszawa – Lublin 1959 s. 26.

⁹ Zob. T. SINKA. *Zarys liturgiki*. Gościkowo – Paradyż 1988 s. 47-48.

¹⁰ *Tamże* s. 48.

¹¹ Zob. S. KOPEREK. *Rys historyczny rozwoju liturgii mszalnej*. W: *Mysterium Christi, Msza Święta*. Red. W. Świerżawski. Kraków 1992 s. 36-37.

¹² MIZGALSKI. *Antyfona* s. 26.

Stare bazyliki rzymskie miały zakrytą przy głównym wejściu. Celebrans z asystą udawali się do ołtarza poprzez całą długość nawy głównej¹³.

Czas tego przejścia został ubogacony śpiewem antyfon na wejście. Jako pierwszy tę praktykę w Rzymie wprowadził papież Celestyn I (†432), a od VI w. taki sposób rozpoczynania celebracji Eucharystii był już powszechny w całym Kościele¹⁴.

Ewolucja liturgii, a więc również śpiewów, w tym i antyfon na wejście, dokonywała się na zasadzie organicznego procesu. W w. XI oprócz antyfony śpiewano jeden werset psalmu i odmawiano doksologię „Chwała Ojcu”¹⁵. Ostateczną wersję obrzędu wejścia ustaliło *Missale Romanum* w 1570 r. Charakter dnia liturgicznego lub święta był głównym czynnikiem przy doborze tekstów antyfon i psalmów¹⁶.

Antyfona na wejście wiąże się ściśle z mszalnymi obrzędami wstępnymi. *Ogólne wprowadzenie do mszału rzymskiego z 2002 r.* (dalej: OWMR) opisuje początek liturgii mszalnej w następujących słowach:

Po zgromadzeniu się ludu, kiedy kapłan wraz z diakonem i usługującymi udaje się do ołtarza, intonuje się śpiew na wejście. Śpiew ten rozpoczyna celebrację, umacnia jedność zgromadzonych, wprowadza ich umysły w przeżywanie misterium okresu liturgicznego lub święta oraz towarzyszy procesji kapłana i usługujących (47).

Oznacza to, że antyfona na wejście może być zastąpiona przez odpowiednią pieśń kościelną. Musi być ona dostosowana do charakteru czynności świętej, dnia lub okresu. Także utwór muzyczny winien spełniać te kryteria.

Natomiast, w sytuacji, gdy na wejście nie wykonuje się śpiewu, wierni lub lektor recytują antyfonę podaną w mszale. Może ją recytować przewodniczący celebracji, nawet włączając w komentarz wstępny.

Introit stanowi wstępną zachętę do uczestnictwa w liturgii (OWMR 48). Obrzędy wstępne są integralną częścią celebracji mszalnej. One pomagają wiernym do czynnego i owocnego udziału w celebracji Eucharystii. Introit sygnalizuje treść liturgii dnia. Dlatego jest on starannie dobrany. Antyfonę na wejście czasem nazywa się hasłem dnia. Ona bowiem wprowadza w sens całego formularza mszalnego oraz pomaga w zrozumieniu mszalnej liturgii słowa¹⁷.

Antyfony na komunię kształtowały się trochę inaczej. Śpiewy te bowiem na przestrzeni wszystkich wieków zwykle towarzyszyły przyjmowaniu Ciała i Krwi Pańskiej¹⁸. Początkowo w czasie udzielania Komunii wykonywano teksty spoza

¹³ SINKA. *Zarys liturgiki* s. 176.

¹⁴ MIZGAŁSKI. *Antyfona* s. 26.

¹⁵ SINKA. *Zarys liturgiki* s. 176.

¹⁶ Zob. I. PAWLAK. *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*. Lublin 2001 s. 333.

¹⁷ *Tamże* s. 334.

¹⁸ Zob. B. NADOLSKI. *Wprowadzenie do liturgii*. Kraków 2004 s. 96.

psałterza. Z czasem zaczęto wykorzystywać wybrane wiersze z psalmów, odpowiadające treści antyfony. Od X w. zaczęły zanikać psalmy powiązane ze śpiewem komunijnym. W XII w. pozostała już tylko antyfona, którą wykonywała schola¹⁹.

Reforma liturgiczna po Soborze Watykańskim II utrzymała antyfony podczas celebracji Eucharystii. *Mszał rzymski* z 1970 r. posiadał w swych formularzach antyfony na wejście i na komunię. *Mszał* z 2002 powrócił do antyfony *offertorium*, nazywając ją *cantus ad offertorium*²⁰. Była ona używana w *Mszale rzymskim* Piusa V z 1570 r.

Antyfona na komunię umiejscowiona jest w liturgii po obrzędzie łamania chleba, trzykrotnym odśpiewaniu „Baranku Boży” i wypowiedzeniu dialogu „Oto Baranek Boży [...] – Panie, nie jestem godzien [...]”, a przed udzieleniem Komunii Świętej wiernym (OWMR 87). Antyfona ta bardzo często nawiązuje do Ewangelii dnia. W ten sposób łączy liturgię słowa z liturgią eucharystyczną, tworząc spójną całość. Istnieje jednak możliwość wykorzystania zamiast antyfony odpowiedniej pieśni o charakterze eucharystycznym.

Jako śpiew na Komunię można wziąć albo antyfonę z Graduału rzymskiego z psalmem lub samą, albo antyfonę z psalmem z Graduału zwykłego, albo inny odpowiedni śpiew zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu (OWMR 87).

Gdy liturgia odbywa się bez akompaniamentu lub śpiewu, należy recytować antyfonę przed lub podczas udzielania Komunii Świętej. Jest to ważny element celebracji Eucharystii²¹.

2. ANALIZA ANTYFON

a. Antyfona na wejście

Tekst

Oto przybył Pan i Władca, a w Jego ręku królewska władza i moc i rządy (Ml 3,1; 1 Krn 29,12).

Kontekst biblijny

Antyfona na wejście, podczas Mszy św. w uroczystość Objawienia Pańskiego, jest zredagowana z fragmentów pism Starego Testamentu. Pierwsza jej część pochodzi z Księgi Malachiasza, natomiast druga z Pierwszej Księgi Kronik.

¹⁹ PAWLAK. *Muzyka liturgiczna* s. 336-337.

²⁰ Zob. B. NADOLSKI. *Leksykon liturgii*. Poznań 2006 s. 992.

²¹ SINKA. *Zarys liturgiki* s. 207.

Prorok Malachiasz głosił w imieniu Boga:

Oto ja wyślę anioła mego, aby przygotował drogę przede mną, a potem nagle przybędzie do swej świątyni Pan, którego wy oczekujecie, to jest Anioł Przymierza, którego pragniecie (Ml 3,1).

Malachiasz należy do grupy proroków mniejszych. Jego działalność przypadała na czasy około 520-518 r. przed Chr. Jego działalność miała miejsca między misją proroków Aggeusza i Zachariasza. Nie ma całkowitej pewności, czy nazwa Księgi jest związana z imieniem proroka. Jest możliwe, że tytuł pochodzi od określenia «malachiasz», co znaczy «mój wysłannik». Ten zwrot jest użyty w pierwszym wersie trzeciego rozdziału i jest tłumaczony: „Oto Ja wyślę anioła mego”²².

Księga Malachiasza zbudowana jest z sześciu mów oraz dwóch dodatków. Fragment, który współtworzy omawianą antyfonę, przynależy do treści czwartej mowy. Jej tematem przewodnim jest oczyszczenie, mające przyjść od Boga, oraz Jego sprawiedliwy wyrok²³. Adresaci Księgi to Izraelici wyzwoleni z niewoli babilońskiej. Uważali oni, że wolność będzie równoznaczna z materialnym dobrobytem. Powątpiewali w Bożą sprawiedliwość, o której przypominał współczesnym Malachiasz²⁴.

Pierwsza część perykopy nawiązuje do posłańca mającego przygotować drogę dla Pana. Prorok w ten sposób nawiązuje do proroka Izajasza, który także mówił o konieczności przygotowania drogi dla Pana przez uporządkowanie ludzkich serc (Iz 40,3; 57,14; 62,10). Proroctwo Micheasza, odczytywane w świetle ksiąg Nowego Testamentu, odnosiło się do Jana Chrzciciela, którego ascetyczna działalność i obrzęd chrztu pokuty czyniły go posłańcem przed Mesjaszem. Przybycie Pana, o którym mówi fragment księgi Malachiasza, jest upragnione przez Lud Boży. Bóg odbuduje przymierze z ludźmi²⁵.

Druga część antyfony na wejście powstała na bazie fragmentu Pierwszej Księgi Kronik. Autor natchniony wychwala Boga. Wyznaje z pokorą i radością:

[...] bogactwo i chwała od Ciebie pochodzą, Ty nad wszystkim panujesz, a w ręku Twoim siła i moc, i ręką Twoją wywyższasz i utwierdzasz wszystko (1 Krn 29,12).

Ta księga natchniona należy do ksiąg historycznych Starego Testamentu. Zawiera dwa główne tematy, mianowicie: rodowody od Adama do Izraela oraz

²² Zob. R. MASON. *Malachiasza Księga*. W: *Słownik hermeneutyki biblijnej*. Red. W. Chrostowski. Warszawa 2005 s. 552.

²³ Zob. A. CODY. *Księga Malachiasza 5*. W: *Katolicki komentarz biblijny*. Red. W. Chrostowski. Warszawa 2004 s. 885.

²⁴ Zob. S. ŁACHA. *Księgi proroków mniejszych, Nahuma, Habakuka, Sofoniasza, Aggeusza, Zachariasza, Malachiasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*. W: *Pismo Święte Starego Testamentu*. T. 12. Cz. 2. Poznań 1968 s. 489-490.

²⁵ *Tamże* s. 490-491.

charakterystykę królestwa Dawida, który był także założycielem kultu świątynnego. Księga przypomina o prawach Dawida do tronu, o jego wojownikach, teokratycznej konsolidacji kraju, także o wojnach o poszerzenie obszarów królestwa i organizacji kultu Boga żywego przez umieszczenie arki przymierza w Jerozolimie²⁶.

Księgi Kronik zawierają opis końców rządów króla Dawida oraz intronizacji jego potomka – Salomona. Ojciec przekazał synowi nie tylko władzę, ale również plany odnośnie do zbudowania świątyni dla Arki Przymierza. Salomon już przed formalnym objęciem władzy miał jasny plan realizacji pragnienia Dawida²⁷.

Wersy perykopy wykorzystanej w antyfonie zawierają opis modlitwy dziękczynnej Dawida (29,10-20). On wypowiada ją, przedstawiając Bogu ofiary złożone Mu przez lud. Po tej modlitwie następuje wyniesienie Salomona do godności króla²⁸.

Analiza syntaktyczna

Imiona własne: Pan, Władca

Czasowniki: przybyć; **przybył**: 3 osoba liczby pojedynczej, czas przeszły, tryb orzekający, strona czynna

Rzeczowniki: ręka / ręce, władza, moc, rządy; **ręku**: miejscownik, ze względu na to, że jest to archaizm, ciężko określić liczbę i rodzaj; **władza**: mianownik, liczba pojedyncza, rodzaj żeński; **moc**: mianownik, liczba pojedyncza, rodzaj żeński, **rządy**: mianownik, liczba mnoga, rodzaj męskoosobowy

Przymiotniki: królewski; **królewska**: mianownik, liczba pojedyncza, rodzaj żeński.

Spójniki współrzędne łączne: i

Zaimki dzierżawcze: Jego

Przymyki proste: w

Zaimki wskazujące: oto

Spójniki łączne: a

Antyfona na wejście składa się z jednego zdania złożonego współrzędnie łącznego. Funkcję łącznika pełni spójnik «a». Zdanie zawiera tylko jeden czasownik opisujący wykonywane czynności: «przybył». Jest on użyty w 3 osobie liczby pojedynczej, w czasie przeszłym, w trybie orzekającym. Poprzez dodanie do niego zaimka wskazującego «oto» została uchwycona doniosłość wydarzenia. W antyfonie występuje również przymiotnik «królewska», który w połączeniu z rzeczownikami «władza», «moc», «rządy», wskazuje na ich wyjątkowy, doniosły charakter. Omawiane zdanie zawiera jeden rzeczownik archaiczny: «ręku». Nie da się dokładnie określić, czy chodzi o jedną rękę, czy też o obie. Nie ma to jednak wpływu na sens passusu.

²⁶ Zob. R. NORTH. *Pierwsza i Druga Księga Kronik*. W: *Katolicki komentarz biblijny* s. 302-307.

²⁷ *Tamże* s. 317-318.

²⁸ Zob. L. MAZZINNGHI. *Pierwsza Księga Kronik*. W: *Międzynarodowy komentarz biblijny* s. 586.

Analiza semantyczna

Omawiana antyfona stanowi połączenie dwóch zdań orzekających, które są kompilacją dwóch perykop biblijnych. Pierwsze z nich, poprzez użycie zwrotu «oto» wskazuje na wprowadzenie w treść jakiegoś wydarzenia. Uściśla je czasownik «przybył», uzupełniony o dwa zwroty, określające cechy podmiotu. «Pan i Władca» w tym zestawieniu oraz w pisowni wielką literą nasuwają skojarzenie, że owym przybywającym jest sam Bóg. Tym samym pierwsza część antyfony wprowadza w treść uroczystości Objawienia Pańskiego. Druga część zdania jeszcze dokładniej definiuje atrybuty Boga. Określenie «Pan i Władca» idzie w parze z faktyczną władzą królewską i rządami. Na ich niezwykłość wskazuje rzeczownik «moc». W taki sposób druga część antyfony poprzez zdanie orzekające wskazuje na pełny wymiar panowania Bożego.

Analiza pragmatyczna

Bóg jest tym, który się objawia ludziom. Jezusowe przyjście na świat w ubogim żłobie (por. Łk 2,7) w niczym nie umniejsza Jego władzy nad światem. Pan objawia się w chwale swojego królowania. Wypełnia jednocześnie obietnicę złożoną jeszcze w raju: „[...] ono ugodzi cię w głowę, a ty ugodzisz je w piętę” (Rdz 3,15). Pełnia owej władzy ujawni się poprzez pusty grób, jednak wszystkie wydarzenia z życia Jezusa, a więc i zmartwychwstanie, są konsekwencją owego pierwszego objawienia się pod postacią człowieka – w Betlejem.

b. Antyfona na komunię

Tekst

Ujrzelśmy gwiazdę Jego na wschodzie i przybyliśmy z darami pokłonić się Panu (por. Mt 2,2).

Kontekst biblijny

Ewangelia według świętego Mateusza jest pierwszą księgą Nowego Testamentu. Wraz z dwiema kolejnymi zalicza się do ewangelii synoptycznych. Jej autorem jest Apostoł Mateusz. Jest ona

[...] owocem dojrzałej syntezy, łączącej najwcześniejszą Ewangelię Marka z wczesnym zbiorem wypowiedzi Jezusa²⁹.

Perykopa, która stała się bazą dla stworzenia antyfony pochodzi z pierwszej części niniejszej Ewangelii, poświęconej narodzinom Jezusa. Po przypomnieniu rodowodu Jezusa (Mt 1,1-17) i opisie Jego narodzin (Mt 1,18-25) autor przedstawia

²⁹ B. VIVIANO. *Ewangelia według świętego Mateusza 2*. W: *Katolicki komentarz biblijny* s. 911.

odwiedziny mędrców (Mt 2,1-12). W tym fragmencie znajduje się interesująca nas perykopa. Po niej jest opis ucieczki Świętej Rodziny do Egiptu (Mt 2,13-15), rzezi niewińątek (Mt 2,16-18) oraz powrotu Józefa i Maryi z dzieciątkiem Jezus do Nazaretu (Mt 2,19-23)³⁰. Na tym opisie kończy się historia dzieciństwa Jezusa, utrwalona w Ewangelii według św. Mateusza. Oryginalne brzmienie perykopy wykorzystanej do zredagowania antyfony to:

[...] i pytali: «Gdzie jest nowo narodzony król żydowski? Ujrzeliśmy bowiem jego gwiazdę ma Wschodzi i przybyliśmy oddać mu pokłon» (Mt 2,2).

Jezus narodził się za panowania Heroda Wielkiego, który był królem-wasalem podległym władzy cesarstwa rzymskiego. Mędrcy odwiedzili go jako pierwszego, sądząc, że to na jego dworze narodził się niezwykle, nowy król. Ci wyjątkowi podróżnicy utożsamiani byli z grupą magów. Głównie dlatego, że zajmowali się interpretowaniem snów, astrologią oraz magią. Za królów uznała ich późniejsza tradycja chrześcijańska³¹.

Mędrcy w rozmowie z Herodem nazwali Jezusa Mesjaszem, królem – nie wiedzieli jednak, kim konkretnie jest osoba, której poszukują. Opisał mu również gwiazdę, za którą podążali. Nie ma pewności, czy była to kometa, supernowa czy odpowiednia kompilacja planet. Bez względu na to, co było źródłem zjawiska, powszechnie uważano je za symbol narodzin znacznej osobistości. Mędrcy, posiadający wiedzę na temat wierzeń i prorocत्व żydowskich, intuicyjnie szukali owej osoby w państwie żydowskim. Chęć oddania pokłonu wskazuje na jej wyjątkowy charakter. Herod zaciekał się sprawą na tyle, że sam postanowił dokładnie dowiedzieć się, gdzie narodził się Mesjasz. Jego intencje były jednak diametralnie inne od tych, które prowadziły mędrców. Kolejne wersy (od 7 do 12) ukazują chęć wykorzystania wędrowców przez władcę. Herod ujawnił im, co wie na temat Nowonarodzonego. Zobowiązał mędrców, aby oni zyskali dokładne informacje o Nim, a zwłaszcza o dokładnym miejscu przebywania Tego, którego zapowiadały prorocत्व³².

Analiza syntaktyczna

Imiona własne: Pan

Czasowniki: ujrzeć, przybyć, pokłonić; **ujrzeliśmy**: 1 osoba liczby mnogiej, czas przeszły, tryb orzekający, strona czynna; **przybyliśmy**: 1 osoba liczby mnogiej, czas przeszły, tryb orzekający, strona czynna

³⁰ *Tamże* 8 s. 915.

³¹ Zob. J. HOMERSKI. *Ewangelia według św. Mateusza, wstęp – przekład z oryginału, komentarz*. W: *Pismo Święte Nowego Testamentu w 12 tomach*. T. 3. Red. E. Dąbrowski. Poznań – Warszawa 1979 s. 84-86.

³² *Tamże* s. 87-90.

Rzeczowniki: gwiazda, dar / dary, wschód; **gwiazdę**: biernik, liczba pojedyncza, rodzaj żeński; **darami**: narzędnik, liczba mnoga, rodzaj męskoosobowy; **wschodzie**: miejscownik, liczba pojedyncza, rodzaj męski

Spójniki współrzędne łączne: i

Zaimki dzierżawcze: Jego

Przymyki proste: na, z

Zaimki zwrotne: się

Omawiana antyfona jest zbudowana z trzech zdań, z czego dwa pierwsze są współrzędnie łączne – łączy je spójnik «i». Natomiast czasownik w bezokoliczniku w ostatniej części zdania, tworzy zdanie podrzędne według następującego schematu:

Ujrzelśmy gwiazdę Jego na wchodzie – i przybyliśmy z darami γ
 \perp pokłonić się Panu

Prócz powyższego, passus zawiera jeszcze dwa czasowniki: «ujrzelśmy» oraz «przybyliśmy». Na ich podstawie można wywnioskować, że również «pokłonić się», choć występuje w bezokoliczniku, to dotyczy tych samych osób. Zdanie zawiera trzy rzeczowniki. Dwa z nich: «gwiazdę» i «darami», dotyczą konkretnych rzeczy. Ostatni wraz z przymikiem prostym «na» tworzy zwrot «na wschodzie» określający miejsce.

Analiza semantyczna

Omawiana tutaj antyfona posiada trzyczęściową konstrukcję. Pierwsza część, poprzez czasownik «ujrzelśmy», orzeka o czynności mającej miejsce w przeszłości. Ponadto dzięki tak zastosowanemu orzeczeniu otrzymujemy informację, iż grupa, której czynność dotyczy, liczyła co najmniej dwie osoby. Obserwowanym przedmiotem była gwiazda – z kontekstu całego fragmentu biblijnego wiemy, że chodzi o Gwiazdę Betlejemską. Druga część zdania, poprzez zwrot «przybyliśmy», opisuje czynność z przeszłości, która była konsekwencją zaobserwowania zjawiska astronomicznego. Podążając za gwiazdą, obserwatorzy wraz z darami dotarli do miejsca, w którym spotkali Pana. Informację tę uzyskujemy z ostatniej części zdania. Ponadto wskazuje ona na czynność, która uwieńczyła całą podróż – było nią oddanie pokłonu. Antyfona ta bardzo dobrze wpisuje się nie tylko w kontekst uroczystości Objawienia Pańskiego, ale również w sam etap liturgii. Jest ona odmawiana w czasie bezpośredniego spotkania z Jezusem – podczas Komunii Świętej.

Analiza pragmatyczna

Jezus jest prawdziwym Synem Bożym. Jego bóstwo zasługuje na szczerzy pokłon wiary. Z takim pokłonem przybyli mędrcy ze Wschodu, dając innym wzór godny naśladowania. Równie ciekawym motywem, co przybycie podróżników ze Wschodu,

była ich podróż powrotna. Można pokusić się o postawienie hipotezy, iż byli oni pierwowzorem ewangelizatorów – głosili światu narodziny Mesjasza. Każdy wierzący powinien, niczym owi starożytni uczeni, pragnąć podążać do Chrystusa, składać mu dar miłości oraz oddawać pokłon swojemu Panu i Zbawicielowi.

3. WNIOSKI Z ANALIZY

a. Treści soteriologiczne

Najbardziej wyraźną myślą, która przenika antyfony uroczystości Objawienia Pańskiego, jest zbawienie człowieka. Jej soteriologiczny charakter wskazuje na konieczność ratowania upadłej ludzkości. Korzenie tego upadku znajdują się w raju. Tam Adam i Ewa złamali Boży zakaz przez nieposłuszeństwo Jego woli. Skutkiem tego aktu była m.in. śmierć (por. Rdz 3). Skutki grzechu pierworodnego obciążają naturę ludzką. Każdy człowiek rodzi się z tym obciążaniem. Wina grzechu pierworodnego zostaje zmasana w sakramencie chrztu św. Bóg bowiem nie pozostawił ludzi na pastwę konsekwencji wynikających z grzechu, ale pragnął wyciągnąć człowieka z jego niewoli. Powzięty plan zbawienia ludzi, przygotowywany przez wieki w ramach Ludu Bożego Starego Przymierza, został zrealizowany przez Jezusa Chrystusa. Epifania była pierwszym, w wymiarze historycznym, aktem objawienia się Zbawiciela. W realizacji Jego planu, którego centralnym wydarzeniem była śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie Słowa Wcielonego, uczestniczyła Maryja. Ona poczęła mocą Ducha Świętego Syna Bożego – Jezusa w swym łonie i urodziła Go w Betlejem³³.

W antyfonie na wejście Pan i Władca jest Tym, który przybył. Wskazuje to na nurt zstępujący. Bóg przychodzi do ludzi. Epifania jest historycznym objawieniem tego wyjścia Boga ku Jego stworzeniu. Wcielony Syn Boży zstępując na świat, pozwala się poznać. Konsekwencją Bożego Objawienia jest wzbudzenie w sercach ludzi pragnienia osobistego spotkania z Tym, który ma władzę i moc. Człowiek posiada w swym sercu pragnienie, które zaspokoić może jedynie poprzez odkrycie prawdziwego Boga. Takie przesłanie niesie ze sobą antyfona na komunię. Do Pana podążają wszyscy pragnący uczestniczyć w dziele zbawienia. Wskazuje to wyrażenie na nurt wstępujący od ludzi do Boga.

³³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań 2002 (484-486).

b. Chrystologiczny wymiar antyfon

W świetle analizowanych antyfon Jezus został ukazany jako Pan i Władca. Tytuł «Pan» wyraża Jego dostojność i cześć³⁴. Nazywanie drugiej Osoby Trójcy Świętej tym tytułem jest jak najbardziej trafne. Jezus posiadał pełną naturę Syna Bożego oraz człowieka. Jak podaje *Katechizm Kościoła Katolickiego* w punkcie 444:

Sam Jezus określa się jako «Jednorodzony» Syn Boga (J 3,16) i przez ten tytuł potwierdza swoją wieczną preegzystencję.

Ten, który objawił się całemu światu, posiadał od Ojca pełnię władzy. Potwierdza to użyty w antyfonie tytuł «Władca». Jezus posiadał moc do czynienia cudów. On, Syn Człowieczy, posiada możliwość rządzenia całym światem. On w chwili epifanii nie przejawiał jeszcze pełni swego panowania i władzy. To zostanie objawione w czasie Jego publicznej działalności. On będzie nauczał z mocą, inaczej niż uczeni w Piśmie. On swoją naukę będzie potwierdzał licznymi cudami (Dz 2,22).

Jezus – Pan jest tym, do którego podążają liczni ludzie, pragnąc oddać należną Mu cześć. Wcielony Syn Boży zasługuje na cześć przez to, kim jest. Dary materialne w żaden sposób nie zwiększają Jego chwały. Ten, który przyszedł z miłością do ludzi przez miłość swego Ojca, pragnie, by ludzie przez Niego odkupieni składali Mu z wdzięcznością dar dziękczynienia. Jego wyrazem ma być trwanie przy Nim, aż pod sam krzyż. Św. Paweł tak to ujął:

I aby wszelki język wyznał, że Jezus Chrystus jest PANEM – ku chwale Boga Ojca (Flp 2,11).

c. Eklezjalne przesłanie antyfon

W analizowanych antyfonach jest obecny rys eklezjalny. Podczas samego objawienia Pańskiego nie ma mowy o Kościele. Antyfony zyskały przesłanie eklezjalne, gdy stosowano je podczas sprawowanej liturgii, zwłaszcza celebracji Eucharystii. Liturgię celebryje wspólnota Kościoła. Znakiem Kościoła jest zgromadzenie w imię Chrystusa. Zwraca na to uwagę szczególnie antyfona na komunię. Każdorazowa celebracja Eucharystii jest szczególnym spotkaniem wspólnoty Jego wiernych wokoło ołtarza. Jest to miejsce, na którym Lud Boży składa Ojcu ofiarę Jego wcielonemu Syna, ożywiony miłością Ducha Świętego.

Mędrcy, którzy znaleźli Mesjasza, ofiarowali Nowonarodzonemu podarki: „przybyliśmy z darami”. Wierni gromadząc się na sprawowanie liturgii, zatem na celebrację sakramentów, sakramentaliów, na celebrację liturgii godzin czy na celebrację roku liturgicznego, zawsze mają okazję doświadczać w wierze zbawczej

³⁴ Zob. R. FULLER. *Pan*. W: *Encyklopedia biblijna*. Red. P. Achtemeier. Warszawa 1999 s. 894-895.

obecności Chrystusa. On pragnie, aby wszyscy ludzie poznali Jego prawdę i zostali zbawieni. Jego zbawcza propozycja jest realizowana w Kościele i przez Kościół. Lud Boży, zatem wszyscy ochrzczeni, są

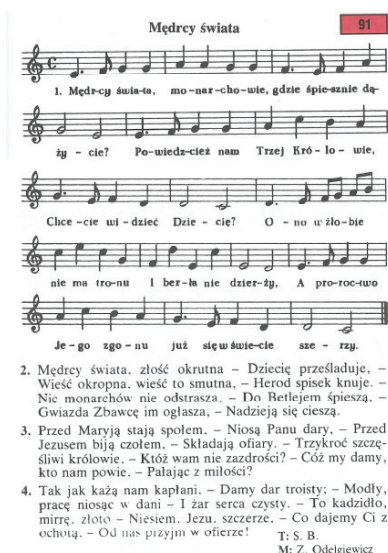
[...] niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego³⁵.

Eklezjalny wymiar antyfon ukazuje powszechność Kościoła. Gwiazda, która przyprowadziła mędrców z dalekich krajów do Jezusa, jest symbolem powszechności zbawienia. Nowonarodzony Mesjasz jest Zbawicielem wszystkich ludzi, a nie tylko jednego narodu czy wybranych osób. Dla współczesnych ludzi symboliczną rolę gwiazdy spełniają dzwony kościelne. Dla wierzących są one wezwaniem na spotkanie z Chrystusem. Dla niewierzących mogą być okazją do zastanowienia się, co oznacza ich głos.

4. PORÓWNANIE Z PRZYKŁADOWYM TEKSTEM MUZYCZNYM

Treści zawarte w omawianych antyfonach znajdują się w pieśniach śpiewanych w uroczystość Objawienia Pańskiego. Jedną z nich jest pieśń *Mędrcy świata*. Autorem tekstu jest S. Bortkiewicz, a twórcą melodii Z. Odelgiewicz³⁶. Ta pieśń często zastępuje antyfonę introitu. Jest w nich znaczące podobieństwo treści, ale i różnice.

Mędrcy świata 91

1. Mędr-cy świa-ta, mo-nar-cho-wie, gdzie śpie-sznie dę-
życie? Po-wiedz-cież nam Trzej Kró-lo-wie,
Chce-cie wi-dzieć Dzie-cie? O-no u-ło-bie
nie ma tro-nu I ber-lu nie dzier-ży, A pro-roc-two
Je-go zgo-nu już się w-świe-cie-sze-rzy.

2. Mędrcy świata, złość okrutna - Dziecię prześladowa, -
Więść okropna, wieść to smutna, - Herod spisek knuje. -
Nie monarchów nie odstrasza, - Do Betlejem śpieszą, -
Gwiazda Zbawcę im ogłasza, - Nadzieją się cieszą.

3. Przed Maryją stają spolem, - Niosą Panu dary, - Przed
Jezusem biją czołem, - Składają ofiary, - Trzykroć szczę-
śliwi królowie, - Któż wam nie zazdrości? - Cóż my damy,
kto nam powie, - Pałając z miłości?

4. Tak jak każą nam kapłani, - Damy dar troisty; - Modły,
pracę niosąc w dani - I żar serca czysty, - To kadzidło,
mirrę, złoto - Niesiem, Jezui, szczerze, - Co dajemy Ci z
ochotą, - Od nas przyjm w ofierze!

T. S. B.
M: Z. Odelgiewicz

³⁵ SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium* (21 listopada 1964). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002 (1).

³⁶ *Śpiewnik liturgiczny*. Red. B. Bartkowski. Lublin 1998 s. 149-150.

Tekst pieśni

Najbardziej rzucającą się w oczy różnicą jest znaczna dysproporcja w ilości tekstu, jaką posiadają antyfony oraz pieśń. Antyfona zawiera tylko dwa zdania złożone. Są one wypowiedziane w określonym odstępie czasowym w trakcie liturgii. Mogą być wyjaśnione słowem wstępnym lub komentarzem. W swej formie są bardzo zwarte i krótkie. Natomiast pieśń posiada cztery zwrotki. Ma znacznie większą objętość tekstową. Jednak nie zawsze śpiewa się wszystkie zwrotki. Niektóre treści są pomijane.

Treść pieśni a treść antyfon

Pierwsza zwrotka pieśni *Mędrzy świata* przekazuje trzy główne informacje. Po pierwsze, poprzez użycie pytania retorycznego wskazuje na celu podróży mędrców. Po drugie, wskazuje – choć nie bezpośrednio – że Nowonarodzone Dziecię jest Panem, który pozbawiony jest typowych atrybutów władzy: berła i tronu królewskiego. Trzeci nurt myślowy dotyczy śmierci Jezusa, która miałaby na niego przyjść. Ani w pierwszej, ani w kolejnych zwrotkach autor tekstu nie wyjaśnia dokładnie, czy chodzi o rzeź niewiniątek, czy też o śmierć krzyżową. Treścią, która pokrywa się z antyfoną jest informacja o tym, że Jezus jest Panem i Władcą. Druga zwrotka nawiązuje do postępowania Heroda. Chciał on posłużyć się mędrkami, by ci wskazali mu drogę do Jezusa. W tej części pieśni, w odróżnieniu od tekstu mszału, uwydatniona zostaje również informacja o miejscu narodzin – Betlejem. Natomiast elementem wspólnym jest wzmianka o gwieździe, wskazującej drogę do Mesjasza.

Omawiana pieśń w trzeciej odsłonie jest bogatsza o imię Matki Jezusa – Maryi. W zwrotce tej, podobnie jak w antyfonie na komunię, mowa jest o składanych darach. Ostatnia część pieśni wyjaśnia, co do nich należy: złoto, kadzidło i mirra.

Pieśń została utworzona w oparciu o cały fragment z Ewangelii według św. Mateusza, który przedstawia historię przybycia mędrców ze Wschodu (Mt 2,1-12). Utwór w miarę szczegółowo ukazuje zamysł i cel niezwyklej podróży mędrców. Dobrze by było, ze względu na duchowy pożytek wiernych, gdyby w liturgii uroczystości Objawienia Pańskiego wybrzmiał cały tekst.

Pieśń szeroko, a antyfony bardzo krótko eksponują istotne treści uroczystości Epifanii, wskazując pośrednio na wydarzenia paschalne Jezusa. On, wcielony Syn Boży, objawiający się światu przez śmierć krzyżową na Kalwarii i chwalebne zmartwychwstanie, ustawicznie mocą Parakleta gromadzi Kościół, aby cały świat poznał, że Nowonarodzony w Betlejem jest jedynym Zbawicielami świata.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone badania ukazały, że w antyfonach uroczystości Objawienia Pańskiego jest wielki ładunek treści teologicznych. One, wybrzmiewające podczas liturgii mszalnej, stanowią pomoc w zrozumieniu powszechności odkupienia, dokonanego przez Jezusa objawiającego się światu przez mędrców ze Wschodu.

Treści antyfon znajdują się także w pieśniach liturgicznych. W praktyce pastoralnej, zwłaszcza liturgicznej, należy wykorzystywać oba śpiewy, aby zachowując tradycję liturgiczną i korzystając z nowych form przekazu treści misterium paschalnego Chrystusa, przez śpiew wprowadzać uczestników liturgii uroczystości Objawienia Pańskiego w misterium wcielonego Syna Bożego. Antyfony, jako teksty liturgiczne, winny mieć pierwszeństwo. Należy ich uczyć uczestników liturgii. One bowiem są czcigodnym źródłem prawd objawionych i treści teologicznych. Te treści winny być także obecne w homilii mszalnej oraz dobrze przygotowanych komentarzach liturgicznych, zwłaszcza wstępnym i przed liturgią słowa.

THEOLOGICAL ASPECT OF EPIPHANY ANTIPHONARIES
IN THE ROMAN MISSAL OF PAUL VI

S u m m a r y

First part of the paper brings in history of ceremony name and its different versions. In this section the author moves also closer a genesis of coming into existence of antiphonary and describes its place in liturgy. Second part of the paper is focused on text criticism of the antiphonaries: entrance and communion, through showing the biblical context and the syntactic, semantic and pragmatic analysis. Final part of the paper is of theological resume nature in soteriological, Christological and eccesiological aspect. Moreover, the author compares texts of the antiphonaries with a song of "The sages of the world".

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: antyfona na wejście, antyfona na Komunię, formularz mszalny, Objawienie Pańskie, *Mszał rzymski*, liturgia, teologia liturgiczna.

Key words: entrance antiphonary, communion antiphonary, mass form, Epiphany, *Roman Missal*, liturgy, liturgical theology.